

نقش تعدیل کننده وظیفه شناسی در رابطه با اثر وضعیت اجتماعی - اقتصادی، نوروژ گرای، برون گرای، گشودگی به تجربه و پذیرا بودن بر مصرف مواد، الکل و دخانیات

هاشم جبرائیلی^۱، جعفر حسنی^۲، مجتبی حبیبی عسگر آباد^{۳*}

۱. دانشجوی دکتری روانشناسی سلامت، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران
۲. دانشیار نوروسایکولوژی، گروه روانشناسی بالینی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران
۳. استادیار روانشناسی سلامت، انستیتو روانپزشکی تهران، دانشکده علوم رفتاری و سلامت روان، دانشگاه علوم پزشکی ایران، تهران، ایران

* نویسنده مسئول: مجتبی حبیبی عسگر آباد، دانشکده علوم رفتاری و سلامت روان، دانشگاه علوم پزشکی ایران، تهران، ایران

Email: habibi.m@iums.ac.ir

تاریخ دریافت: مهر ۱۳۹۵

تاریخ پذیرش: آبان ۱۳۹۵

نحوه استناد به این مقاله:

Jebraeili H, Hasani J, Habibi Asgarabad M. Investigation the Moderator Role of Conscientiousness in Related to Effect of Socioeconomic Status, Neuroticism, Extraversion, Openness to Experience, and Agreeableness on Substance, Alcohol, and Tobacco Use. *Community Health*. 2017;4(2):99-109.

چکیده

زمینه و هدف: رابطه بین ویژگی های شخصیتی و وضعیت اجتماعی - اقتصادی با مصرف مواد در پژوهش های مختلف نشان داده شده است. اما درباره مکانیسم های این ارتباط و متغیرهایی که ممکن است این رابطه را متأثر سازند دانش اندکی وجود دارد. بنابراین، مطالعه حاضر در قالب مدلی به منظور تعیین نقش تعدیل کننده وظیفه شناسی در رابطه با اثر وضعیت اجتماعی - اقتصادی، نوروژ گرای، برون گرای، گشودگی به تجربه و پذیرا بودن بر مصرف مواد، الکل و دخانیات انجام شد.

روش و مواد: مطالعه حاضر از نوع تحلیلی - مقطعی است و به لحاظ شیوه گردآوری و تحلیل داده ها به روش همبستگی انجام شد. تعداد ۳۰۰ دانشجوی (۱۲۴ مرد و ۱۷۶ زن) به شیوه نمونه گیری در دسترس از بین دانشجویان دانشگاه خوارزمی انتخاب شدند و داده ها با استفاده از پرسشنامه شخصیت NEO و پرسشنامه های محقق ساخته در مورد وضعیت اجتماعی - اقتصادی و مصرف مواد جمع آوری شد. داده ها بر مبنای تحلیل مسیر و با استفاده از نسخه ۸/۸ نرم افزار Lisrel مورد تحلیل قرار گرفت.

یافته ها: یافته ها حاکی از آن بود که وظیفه شناسی با برون گرای ($P < 0/10$)، گشودگی به تجربه ($P < 0/50$) و پذیرا بودن ($P < 0/10$) رابطه مثبت معنادار و با نوروژ گرای ($P < 0/10$)، وضعیت اجتماعی - اقتصادی ($P < 0/10$) و مصرف مواد ($P < 0/10$) رابطه منفی معنادار دارد. همچنین، مدل پیشنهاد شده برای بررسی نقش تعدیل کننده وظیفه شناسی در رابطه با اثر وضعیت اجتماعی - اقتصادی، نوروژ گرای، برون گرای، گشودگی به تجربه و پذیرا بودن بر مصرف مواد از برازش مطلوبی با داده ها ($AESMR = 0/40$ ، $IFC = 0/99$ ، $IFN = 0/99$ ، $IFG = 0/69$ ، $IFGA = 0/69$) برخوردار بود.

نتیجه گیری: مطالعه نشان داد که ویژگی های شخصیتی و وضعیت اجتماعی - اقتصادی، چه به صورت مستقیم و چه به صورت غیرمستقیم، بر مصرف مواد تأثیر دارند. در این میان نقش وظیفه شناسی برجسته تر است چون نه تنها اثر متغیرهایی با اثر منفی بر مصرف مواد (مانند برون گرای) را میانجی گری می کند، بلکه اثر متغیرهایی با اثر مثبت بر مصرف مواد (مانند وضعیت اجتماعی - اقتصادی) را نیز تعدیل می کند.

واژگان کلیدی: تحلیل مسیر، شخصیت، مصرف مواد، متغیر تعدیل کننده، وظیفه شناسی، وضعیت اجتماعی - اقتصادی

مقدمه

مصرف و سوء مصرف مواد از جمله مهم‌ترین مشکلاتی است که جوامع امروزی با آن مواجه است. هر ساله در کشورهای مختلف میلیون‌ها دلار هزینه صرف مبارزه با مواد یا درمان و نگهداری افراد وابسته به مواد می‌گردد. آمارها بیانگر آن است علی‌رغم صرف این هزینه‌ها نه تنها اعتیاد کاهش نیافته، بلکه میزان مصرف مواد در بین جوامع مختلف به ویژه در میان نوجوانان و جوانان در دهه‌های اخیر افزایش چشم‌گیری داشته است (۱).

جوانان و نوجوانانی که با مصرف مواد مخدر سر و کار دارند، درگیر مسائلی مثل دزدی، خشونت، افت تحصیلی، تفکر بدون سازمان، کاهش سازگاری‌های روانی-اجتماعی، کاهش توانایی‌های مربوط به حل مسئله، درجه بالای کناره‌گیری اجتماعی و افسردگی هستند (۲ و ۳).

مصرف مواد خطر بیماری و مرگ و میر را افزایش می‌دهد و با پیامدهای اجتماعی وخیمی همراه است (۴). سیگار کشیدن علت قابل پیشگیری ناتوانی و مرگ در جهان است و به افزایش خطر سرطان، بیماری‌های قلبی عروقی، تنفسی و مشکلات مرتبط با سلامتی دیگر منجر می‌شود (۵). مصرف مواد دیگر، به ویژه مواد غیر قانونی، علاوه بر آسیب به افراد مصرف‌کننده و تأثیر بر مراقبت بهداشتی، درگیری با قانون و مجازات را به همراه دارد (۶). هزینه‌های فردی و اجتماعی مصرف مواد لزوم مطالعه عوامل مرتبط با چنین رفتارهایی را برجسته می‌سازد. بررسی عوامل مرتبط با مصرف و اعتیاد به مواد نشان داده است که ویژگی‌های شخصیت از مهم‌ترین پیش‌بینی‌کننده‌های مصرف مواد مختلف مانند سیگار، الکل و داروهای غیر مجاز هستند (۶ و ۷).

بررسی‌ها نشان می‌دهد که ویژگی‌های شخصیتی به عنوان عوامل زمینه ساز و تعدیل‌کننده نقش مهمی را در شروع مصرف مواد مخدر ایفا می‌کنند (۸ و ۹).

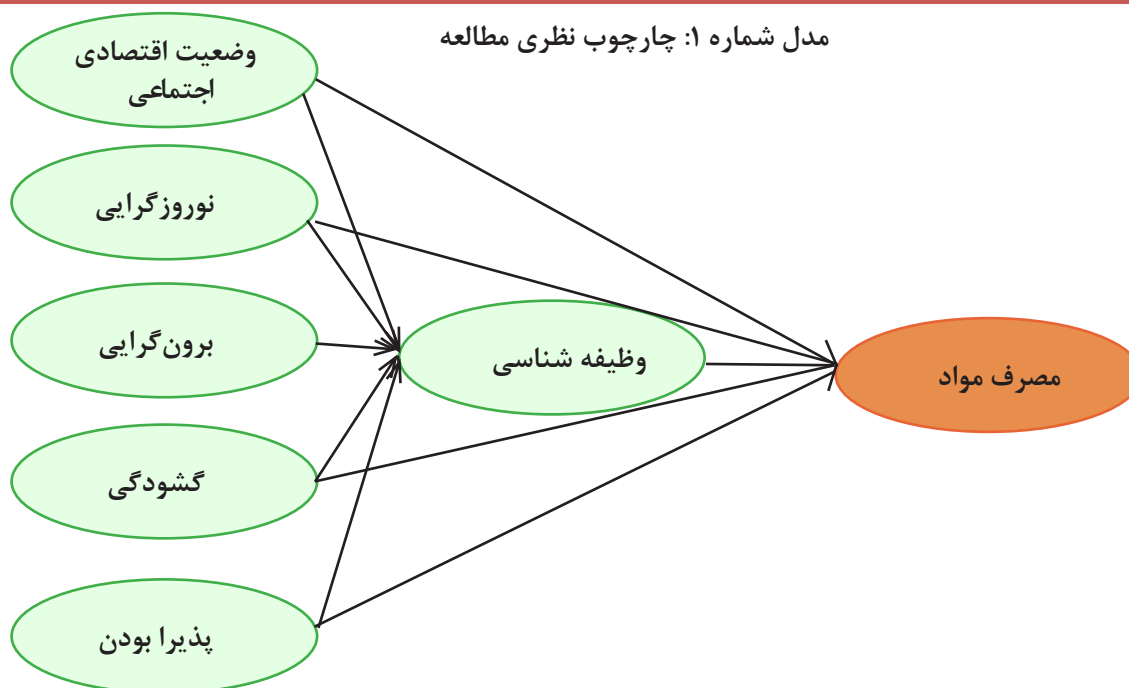
این ارتباط در بین سنین، جنسیت و فرهنگ‌های مختلف نیز تأیید شده است (۱۰). مفهوم شخصیت

برای سال‌ها در بین محققان مورد چالش واقع شده و تعریف‌های متعددی درباره آن ارائه شده است (۱۱). گرچه همه نظریه‌پردازان شخصیت با یک تعریف واحد از آن موافق نیستند، اما در یک نگاه کلی، شخصیت عبارت است از الگوهای نسبتاً پایدار صفات، گرایش‌ها، یا ویژگی‌هایی که تا اندازه‌ای به رفتار افراد دوام می‌بخشند. به طور اختصاصی‌تر، شخصیت، از صفات یا گرایش‌هایی تشکیل شده است که به تفاوت‌هایی فردی در رفتار، ثبات رفتار در طول زمان و تداوم رفتار در موقعیت‌های گوناگون می‌انجامد (۱۲). اگرچه بین نظریه‌پردازان در تعیین ویژگی‌هایی که شخصیت انسان را تشکیل می‌دهند تفاوت وجود دارد، اما مهم‌ترین و بانفوذترین مدل در بررسی شخصیت در دهه‌های اخیر مدل پنج عامل بوده است که بیشترین حجم پژوهش در حوزه شخصیت را به خود اختصاص داده است (۱۳). Costa و McCrae (۱۴) شخصیت را متشکل از پنج عامل اصلی، نوروزگرایی، برون‌گرایی، گشودگی به تجربه، پذیرا بودن و وظیفه‌شناسی عنوان کردند که هر یک از این عوامل محصول شش صفت هستند. نوروزگرایی به صفاتی مانند اضطراب و تنش، خصومت، تکانش‌وری و افسردگی اشاره دارد. برون‌گرایی به صفاتی مانند جرأت‌ورزی، پرانرژی بودن و صمیمیت اطلاق می‌شود. گشودگی به تجربه به صفاتی مانند کنجکاوی، انعطاف‌پذیری و خردورزی گفته می‌شود. پذیرا بودن به صفاتی مانند مهربانی، نوع دوستی و اعتماد ورزی مربوط می‌شود. وظیفه‌شناسی به صفاتی مانند منظم بودن، قابلیت اعتماد و اتکا، خود نظم بخشی، پیشرفت‌مداری، منطقی بودن و آرام بودن اشاره دارد. هر کدام از این عامل‌ها که به طور سلسله‌مراتبی به وسیله صفات خاصی تعریف شده‌اند، می‌توانند توصیف عمیقی از شخصیت مصرف‌کنندگان مواد فراهم کنند (۶). افرادی که مستعد هیجان‌ات منفی هستند (نوروزگرایی بالا)، آنهایی که ستیزه‌جو و متخاصم هستند (پذیرا بودن پایین) و آنهایی که نامنظم و بی‌مسئولیت هستند (وظیفه‌شناسی پایین) نسبت به کسانی که این صفات را ندارد بیشتر احتمال دارد که مواد مصرف

در مصرف مواد دارد، چون این شیوه‌ها به طور کلی معادل حوزه‌های مختلف پنج عامل بزرگ شخصیت هستند (۲۳). حالت‌های خودکار گرایش و اجتناب به‌وضوح با برون‌گرایی و نوروزگرایی در ارتباط هستند، درحالی‌که حالت کنترل معادل وظیفه‌شناسی و تا حدودی پذیرا بودن است (۲۵ و ۲۶). در حقیقت، Carver (۲۴) مطرح می‌کند که وظیفه‌شناسی باید افرادی با نمره بسیار بالا در برون‌گرایی و نوروزگرایی را تحت تأثیر قرار دهد و این مدل دو حالتی مشخص می‌کند که چرا وظیفه‌شناسی در تعامل با دیگر صفات، به‌ویژه صفاتی که اثرات زیانباری دارند، اثر آنها را بر مصرف مواد تعدیل می‌کند. Turiano (۲۳) در پژوهشی با هدف بررسی نقش شخصیت در مصرف مواد بر اساس مدل یاد شده به این نتیجه رسید که سطوح بالاتری از نوروزگرایی، برون‌گرایی و گشودگی و سطوح پایین‌تری از وظیفه‌شناسی و پذیرا بودن استفاده‌ی بلندمدت از مواد را پیش‌بینی می‌کند. اما یافته مهم‌تر این بود که همچنان که مدل دو حالتی خود تنظیمی پیشنهاد کرده بود، سطوح بالای وظیفه‌شناسی اثرات دیگر ویژگی‌های شخصیتی را بر مصرف مواد تعدیل کرد.

با توجه به نتایج این مطالعات، مطالعه حاضر قصد داشت گامی فراتر بگذارد و این احتمال را بررسی کند که آیا وظیفه‌شناسی به عنوان حالت کنترل مدل دو حالتی قادر است علاوه بر اثر حالت‌های خودکار اجتناب و گرایش (برون‌گرایی و نوروزگرایی)، اثر دیگر متغیرها، مانند وضعیت اجتماعی-اقتصادی، را تعدیل کند. علت انتخاب متغیر اخیر این بود که وضعیت اجتماعی-اقتصادی با شرایطی که برای فرد فراهم می‌کند احتمال انجام رفتار گرایشی یا اجتنابی را تغییر می‌دهد و نه تنها با حالت خودکار مدل دو حالتی در ارتباط است، بلکه با حالت کنترل این مدل نیز می‌تواند در ارتباط باشد و علاوه بر آن احتمال مصرف مواد را نیز پیش‌بینی می‌کند (۴). بنابراین، پژوهش حاضر با هدف نقش تعدیل‌کننده وظیفه‌شناسی در رابطه با اثر وضعیت اجتماعی-اقتصادی، نوروزگرایی، برون‌گرایی، گشودگی به تجربه و پذیرا بودن بر مصرف مواد در قالب مدل زیر مفهوم‌بندی

کنند (۱۵-۱۷). مطالعات حاکی از آن است ویژگی‌های شخصیتی، به خصوص نوروزگرایی، برون‌گرایی و وظیفه‌شناسی، با مصرف سیگار (۶)، مصرف مواد (۴ و ۱۸)، اعتیاد به بنزودیازپین‌ها (۱۹)، مصرف حشیش (۲۰)، مصرف غیر پزشکی داروهای تجویزی (۲۱) و اعتیاد (۲۲) در ارتباط است. با وجود این تمام ویژگی‌های شخصیت نقش یکسانی در مصرف مواد ایفا نمی‌کنند. اگرچه اکثر پژوهش‌ها در مورد نقش بعضی از ویژگی‌های شخصیتی توافق دارند، اما نتایج در مورد بعضی دیگر از ویژگی‌ها متناقض است. وظیفه‌شناسی از جمله ویژگی‌هایی است که اکثر پژوهش‌ها نقش آن را در اعتیاد و مصرف مواد تأیید کرده‌اند و نتایج بیشتر پژوهش‌ها حاکی از آن است که افرادی با نمره پایین در وظیفه‌شناسی در مقایسه با افراد وظیفه‌شناس بیشتر به مصرف مواد اقدام می‌کنند (۴). بعضی از پژوهشگران از این هم گام فراتر نهاده‌اند و معتقدند که وظیفه‌شناسی نه تنها بر مصرف مواد تأثیر دارد، بلکه نقش سایر ویژگی‌های شخصیتی را نیز در مصرف مواد تعدیل می‌کند (۷، ۲۳ و ۲۴). این الگو مستقیماً به وسیله مدل‌های دو حالتی خودتنظیمی و خلق و خوی پیش‌بینی می‌شوند. این مدل‌ها ساختار نوروسایکولوژیکی را توصیف می‌کنند که عملکردهای بنیادی گرایش و اجتناب یکی از دو حالت عملکرد را تشکیل می‌دهد. حالت اول عملکرد خودکارتر واکنشی به محرک‌های محیطی بلا واسطه است. به ویژه عملکردهای گرایشی که با رفتار جستجوی پاداش در ارتباط است و شخص را مستعد رفتارهایی می‌کند که بدون واسطه لذت بخش هستند، مانند مصرف مواد و الکل. در مقابل، سیستم اجتنابی قرار دارد که به افراد در مورد درد و رنجی که بر اثر رفتارهای خاصی ممکن رخ دهد هشدار می‌دهد (۲۴). عملکردهای گرایش و اجتناب یک حالت از این مدل را تشکیل می‌دهد، حالت دوم که از نظر ماهیت سنجیده‌تر است اثرات حالت خودکار عملکرد را متأثر می‌سازد. Carver (۲۴) این حالت را به عنوان توانایی برنامه‌ریزی و پیش‌بینی پیامدهای بلندمدت تمام شیوه‌های عملکرد خودکار توصیف می‌کند. این مدل دو حالتی از خود تنظیمی ارتباط زیادی با نقش تعاملی ویژگی‌های شخصیتی

روش و مواد

مطالعه حاضر از نوع تحلیلی-مقطعی است و به لحاظ شیوه گردآوری و تحلیل داده‌ها به روش همبستگی انجام شد. جامعه آماری شامل تمام دانشجویان دانشگاه خوارزمی در نیمسال اول سال تحصیلی ۹۴ - ۱۳۹۳ بودند. حجم نمونه با توجه به تعداد متغیرهای مورد بررسی ۳۰۰ نفر انتخاب شد. منابع مختلف تعداد نمونه لازم برای مطالعه در طرح‌های همبستگی را ۴۵-۱۰ نمونه به ازای هر متغیر ذکر کرده‌اند. در مطالعه حاضر با توجه به وجود هفت متغیر در مدل جهت اطمینان از کافی بودن حجم نمونه برای برآزش مدل سعی بر آن شد تا از حداکثر نمونه لازم به ازای هر متغیر استفاده شود که در نهایت با توجه به کنار گذاشتن پرسشنامه‌هایی که به دلیل مخدوش بودن جواب‌ها قابل استفاده نبودند، ۳۰۰ پرسشنامه مورد تحلیل قرار گرفت. نمونه‌گیری به صورت نمونه‌گیری در دسترس انجام شد و داده‌ها با استفاده از روش تحلیل مسیر و به وسیله نرم افزار Lisrel-8.8 مورد تحلیل قرار گرفت.

پرسشنامه پنج‌عاملی NEO (فرم کوتاه): این پرسشنامه، فرم کوتاه نسخه تجدیدنظر شده پرسشنامه پنج‌عامل بزرگ شخصیت است. این

پرسشنامه از ۶۰ گویه بر اساس مقیاس لیکرت (از یک کاملاً موافقم تا ۵، کاملاً مخالفم) تهیه شده است که هر ۱۲ گویه آن یکی از پنج عامل بزرگ شخصیت (برون‌گرایی، پذیرا بودن، وظیفه‌شناسی، نوروزگرایی و تجربه پذیری) را می‌سنجد (۱۴). نظر در پرسشنامه انجام دادند آن را روی ۱۴۹۲ نفر اجرا کردند. ضرایب همبستگی این آزمون با فرم ۲۴۰ سؤالی برای پنج ویژگی به ترتیب عبارت بود از ۰/۸۳، ۰/۸۳، ۰/۹۱، ۰/۷۶ و ۰/۸۶. کیامهر (۲۷) در پژوهشی روی دانشجویان شهر تهران ضریب همبستگی حاصل از روایی هم‌زمان بین فرم کوتاه و بلند پرسشنامه را بین ۰/۴۱ و ۰/۷۵ گزارش کرد. وی برای بررسی پایایی فرم کوتاه پرسشنامه پنج‌عاملی از روش باز‌آزمایی استفاده کرد که ضریب همبستگی بین دو اجرای آزمون برای عوامل پرسشنامه بین ۰/۶۵ و ۰/۸۶ به دست آمد. همچنین، ضریب حاصل از همسانی درونی این پرسشنامه با آلفای کرونباخ بین ۰/۵۴ تا ۰/۷۹ به دست آمد. در پژوهش حاضر این ضریب برای عامل‌ها بین ۰/۴۹ تا ۰/۷۴ و برای کل پرسشنامه ۰/۶۲ به دست آمد.

تجربه مصرف مواد: جهت بررسی تجربه مصرف

۱۲۴ (۴۱/۳ در صد) نفر پسر، ۲۷۶ (۹۲ در صد) نفر مجرد و ۲۴ (۸ در صد) نفر متأهل بودند. میانگین (انحراف معیار) سن آزمودنی‌ها ۲۱/۶ (۲/۵) سال بود. ۹۶ (۳۲ در صد) نفر از آزمودنی‌ها تجربه مصرف حداقل یکی از مواد (سیگار، قلیان، تریاک، حشیش، شیشه، الکل) را در یک ماه گذشته داشتند، در حالی که ۲۰۴ (۶۸ در صد) نفر از آزمودنی‌ها تجربه مصرف هیچ‌گونه موادی را در یک ماه گذشته نداشتند. در جدول شماره ۱ میانگین و انحراف استاندارد متغیرهای پژوهش ارائه شده است. با توجه به داده‌های این جدول پذیرا بودن با میانگین (انحراف معیار) ۲۸/۵ (۵/۳) برجسته‌ترین ویژگی شخصیتی و نوروگرایبی با میانگین (انحراف معیار) ۲۲/۳ (۵/۷) معدودترین ویژگی شخصیت در بین افراد نمونه حاضر است. برای بررسی رابطه بین متغیرهای پژوهش از آزمون‌های همبستگی پیرسون و رشتته‌ای دو نقطه‌ای استفاده شد. نتایج حاصل از این آزمون در جدول ۱ شماره ارائه شده است. همان‌طور که ماتریس همبستگی ارائه شده این جدول نشان می‌دهد مصرف مواد به عنوان متغیر وابسته با متغیرهای وظیفه‌شناسی ($P < 0/01$)، گشودگی به تجربه ($r = 0/12$, $P < 0/05$) و وضعیت اجتماعی اقتصادی ($r = 0/15$, $P < 0/05$) رابطه معناداری دارد. وظیفه‌شناسی نیز به عنوان متغیر واسطه‌ای پژوهش حاضر با متغیرهای نوروگرایبی ($r = 0/35$, $P < 0/01$)، برون‌گرایی ($r = 0/46$, $P < 0/01$)، گشودگی به تجربه ($r = 0/14$, $P < 0/01$)، پذیرا بودن ($r = 0/20$, $P < 0/01$) و وضعیت اجتماعی-اقتصادی ($r = -0/18$, $P < 0/01$) دارای رابطه معنادار بود.

مواد از آزمودنی‌ها خواسته شد تا به این سؤال که «آیا در یک ماه گذشته تجربه مصرف یکی از مواد سیگار، قلیان، تریاک، حشیش، شیشه، الکل یا سایر مواد را داشته‌اید» پاسخ بلی یا خیر دهند. نمره گذاری این سؤال به صورت دو گزینه‌ای انجام شد، عدد صفر در صورت عدم وجود تجربه مصرف مواد و عدد یک زمانی که تجربه مصرف وجود داشت. وضعیت اجتماعی-اقتصادی: وضعیت اجتماعی-اقتصادی برای هر آزمودنی بر اساس سه سؤال درجه‌ای در مورد درآمد خانواده، تحصیلات پدر و تحصیلات مادر و یک سؤال در مورد تعداد اعضای خانواده سنجیده شد. بدین صورت که کسر تعداد اعضای خانواده از بالاترین تعداد اعضای خانواده گزارش شده در پژوهش حاضر (عدد ۱۰) با مقادیر مربوط به درآمد خانواده، تحصیلات پدر و تحصیلات مادر جمع شد (حداکثر تعداد اعضای خانواده گزارش شده در مطالعه حاضر [۱۰] - تعداد اعضای خانواده + میزان درآمد خانواده + میزان تحصیلات پدر + میزان تحصیلات مادر). هدف از کسر تعداد اعضای خانواده که هر آزمودنی گزارش کرده بود از حداکثر تعداد اعضای خانواده گزارش شده در پژوهش همسو کردن این سوال با سایر سوالات و جمع کردن مقدار مربوط به این سوال با مقادیر مربوط به سایر سوالات بود. به این ترتیب وضعیت اجتماعی-اقتصادی حاصل جمع مقادیر مربوط به چهار سوال بود و می‌توانست دامنه‌ای بین ۱-۲۷ داشته باشد.

یافته‌ها

اطلاعات جمعیت‌شناختی بیان‌گر آن بود که ۱۷۶ (۵۸/۷ در صد) نفر از آزمودنی‌ها دختر و

جدول شماره ۱- میانگین، انحراف استاندارد و ماتریس همبستگی متغیرهای مطالعه

متغیر	میانگین	انحراف معیار	۱	۲	۳	۴	۵	۶
۱. مصرف مواد	-	-	-	-	-	-	-	-
۲. وظیفه‌شناسی	۲۷/۹	۷/۴	-۰/۱۷**	-	-	-	-	-
۳. نوروگرایبی	۲۲/۳	۵/۷	-۰/۰۲	-۰/۳۵**	-	-	-	-
۴. برون‌گرایی	۲۶/۹	۶/۶	-۰/۰۱	۰/۴۶**	-۰/۳۷**	-	-	-
۵. گشودگی به تجربه	۲۷/۴	۵/۷	۰/۱۲*	۰/۱۴*	-۰/۱۴*	۰/۱۴*	-	-
۶. پذیرا بودن	۲۸/۵	۵/۳	۰/۰۰	۰/۲۰**	-۰/۲۱**	۰/۳۶**	۰/۲۶**	-
۷. وضعیت اجتماعی اقتصادی	۵۱/۲	۴/۱	۰/۱۵*	-۰/۱۸**	۰/۱۰	-۰/۴۰	۰/۰۱	-۰/۰۴

* $P < 0/05$, ** $P < 0/01$

نیکویی برازش به دست آمده برای مدل نشان می‌دهد که مقدار مجذور کای به دست آمده در مدل ($P=0/225$ ، $\chi^2=2/98$ ، $df=2$) معنادار نبوده و حاکی از آن است که بین ماتریس واریانس-کوواریانس به دست آمده از داده‌ها و ماتریس واریانس-کوواریانس مورد انتظار تفاوت معناداری وجود ندارد و مدل از برازش خوبی برخوردار است. بررسی دیگر شاخص‌های نیکویی برازش نیز نشان دهنده برازش مطلوب مدل است (جدول شماره ۲).

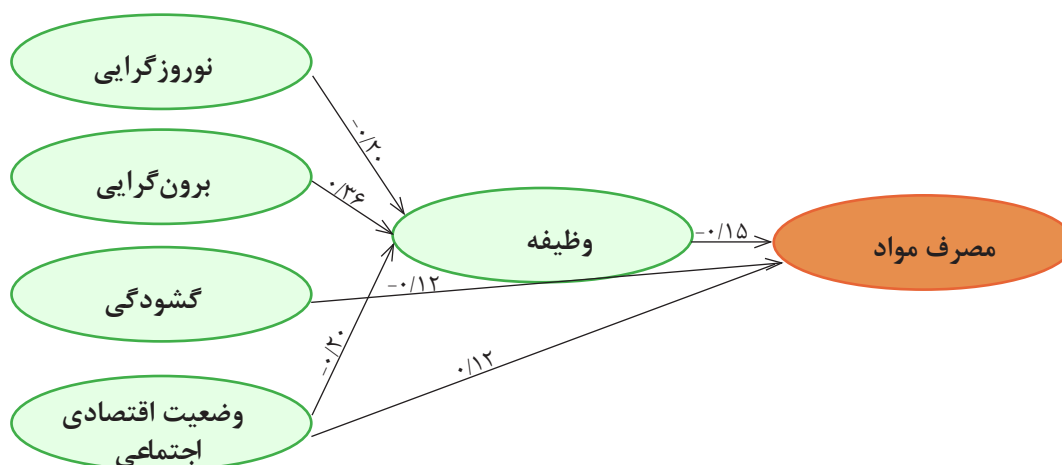
در قسمت قبل ضرایب همبستگی بین متغیرها مورد بررسی قرار گرفت، اما با توجه به اینکه ضریب همبستگی تنها رابطه دو به دو متغیرها را با هم نشان می‌دهند و بر اساس آن نمی‌توان به بررسی روابط چندگانه متغیرها پرداخت و امکان بررسی نقش واسطه یک متغیر وجود ندارد، مدل مفهومی مطالعه حاضر با استفاده از روش تحلیل مسیر مورد بررسی قرار گرفت و در این قسمت به بررسی نتایج حاصل از این تحلیل پرداخته می‌شود. شاخص‌های

جدول شماره ۲- شاخص‌های نیکویی برازش مدل بررسی نقش تعدیل‌کننده و وظیفه‌شناسی در رابطه با اثر متغیرهای وضعیت اجتماعی- اقتصادی، نوروگرایی، برون‌گرایی، گشودگی به تجربه و پذیرا بودن بر مصرف مواد

شاخص	معیار برازندگی مدل	مقدار به دست آمده
مجذور کای (χ^2)	معنادار نبودن	۲/۹۸*
ریشه میانگین مجذورات خطای برآورد (RMSEA)	کوچک‌تر از ۰/۱ باشد	۰/۰۴
شاخص برازش مقایسه‌ای (CFI)	بزرگ‌تر از ۰/۹ باشد	۰/۹۹
شاخص برازش هنجار شده (NFI)	بزرگ‌تر از ۰/۹ باشد	۰/۹۹
شاخص نیکویی برازش (GFI)	برابر یا بزرگ‌تر از ۰/۹ باشد	۰/۹۹
شاخص نیکویی برازش تعدیل شده (AGFI)	برابر یا بزرگ‌تر از ۰/۹ باشد	۰/۹۶

* $P < 0/05$

مدل شماره ۲: ضرایب معنادار مسیر مدل بررسی نقش تعدیل‌کننده وظیفه‌شناسی در رابطه با اثر متغیرهای وضعیت اجتماعی- اقتصادی، نوروگرایی، برون‌گرایی، گشودگی به تجربه و پذیرا بودن بر مصرف مواد

در این عامل بیشتر احتمال دارد مواد مصرف کنند. دیگر متغیری که اثر مستقیمی بر مصرف مواد دارد وضعیت اجتماعی- اقتصادی ($\beta=0/12$ ، $t=2/14$) است. تأثیر این متغیر به صورت مثبت است، یعنی افرادی با وضعیت اجتماعی- اقتصادی بالا، نسبت به افرادی با وضعیت اجتماعی- اقتصادی پایین بیشتر مواد مصرف می‌کنند. از جمله متغیرهای مستقلی که اثر غیرمستقیم معناداری

ضرایب مسیر معنادار مربوط به متغیرهای پژوهش در مدل شماره ۲ آورده شده است. همان‌طور که داده ارائه شده در این شکل نشان می‌دهد از میان ویژگی‌های شخصیتی تنها گشودگی به تجربه ($\beta=-0/12$ ، $t=-2/04$) اثر مستقیم معناداری بر مصرف مواد دارد. این اثر به صورت منفی است، یعنی افرادی که در عامل گشودگی به تجربه نمرات کمتری می‌گیرد، نسبت به افرادی با نمره‌ی بالا

عملکردهای گرایش و اجتناب یک حالت از این مدل را تشکیل می‌دهد، حالت دوم که از نظر ماهیت سنجیده‌تر است اثرات حالت خودکار عملکرد را متأثر می‌سازد. Carver (۲۴) این حالت را به عنوان توانایی برنامه ریزی و پیش بینی پیامدهای بلند مدت تمام شیوه‌های عملکرد خودکار توصیف می‌کنند. Turiano (۲۳) حالت‌های مدل دو حالتی خود تنظیمی را معادل حوزه‌های مختلف پنج عامل بزرگ شخصیت در نظر می‌گیرند که حالت‌های خودکار گرایش و اجتناب به وضوح با برون‌گرایی و نوروزگرایی در ارتباط هستند، در حالی که حالت کنترل معادل وظیفه شناسی است. بنابراین این مدل پیش بینی‌هایی را در مورد اثرات ویژگی‌های شخصیتی بر مصرف مواد مطرح می‌کند که از جمله آن‌ها نقش نوروزگرایی و برون‌گرایی در مصرف مواد و نقش وظیفه شناسی در کاهش مصرف مواد و تعدیل اثرات نوروزگرایی و برون‌گرایی بر مصرف مواد است. این پیش‌بینی‌ها مستقیماً به وسیله‌ی نتایج حاصل از پژوهش حاضر تأیید شد. همچنان که نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها نشان داد نوروزگرایی و برون‌گرایی مصرف مواد را متأثر می‌سازند، در حالی که وظیفه شناسی اثر این متغیرها بر مصرف مواد را تعدیل می‌کند.

علاوه بر تطابق یافته‌های حاصل از پژوهش حاضر با مدل دو حالتی خود تنظیمی، این یافته‌ها با نتایج حاصل از پژوهش‌های مختلف همخوان است که نقش وظیفه شناسی پایین را در مصرف مواد مورد تأیید قرار داده‌اند (۶، ۷، ۱۷، ۱۸، ۲۰، ۲۱، ۲۲ و ۲۸). Turiano et al (۲۳) نیز در پژوهشی با هدف بررسی نقش شخصیت در مصرف مواد به این نتیجه رسیده‌اند که سطوح بالای وظیفه شناسی اثرات دیگر ویژگی‌های شخصیتی را بر مصرف مواد تعدیل می‌کند. نوروزگرایی بالا نیز همانند وظیفه شناسی پایین عاملی است که نقش آن در آمادگی به اعتیاد و مصرف مواد در پژوهش‌های مختلف (۴، ۶، ۱۷، ۱۹، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۸ و ۲۹) تأیید شده است. نوروزگرایی که به تمایل فرد برای تجربه اضطراب و تنش، ترحم جویی، خصومت، تکانشوری و افسردگی اشاره دارد، در کنار وظیفه شناسی پایین همواره به عنوان عامل خطری

بر مصرف مواد دارند نوروزگرایی، برون‌گرایی و وضعیت اجتماعی-اقتصادی هستند. برون‌گرایی اثر مثبتی ($\beta = 0/36$, $t = 6/33$) بر وظیفه شناسی دارد و از طریق افزایش آن به کاهش مصرف مواد منجر می‌شود. بنابراین، می‌توان گفت که در رابطه بین برون‌گرایی و مصرف مواد وظیفه شناسی نقش متغیر میانجی را ایفا می‌کند. نوروزگرایی ($\beta = -0/20$, $t = -3/60$) و وضعیت اجتماعی-اقتصادی ($\beta = -0/14$, $t = -2/84$) اثر منفی بر وظیفه شناسی دارند و وظیفه شناسی خود اثر منفی ($\beta = -0/21$, $t = -3/55$) بر مصرف مواد دارد. بنابراین، می‌توان گفت که وظیفه شناسی در این رابطه نقش متغیر تعدیل کننده را ایفا می‌کند و اثر نوروزگرایی و وضعیت اجتماعی-اقتصادی را بر مصرف مواد تعدیل می‌کند.

بحث

مطالعه نشان داد مدل مفهومی طراحی شده برای بررسی نقش تعدیل کننده وظیفه شناسی در رابطه با اثر وضعیت اجتماعی-اقتصادی، نوروزگرایی، برون‌گرایی، گشودگی به تجربه و پذیرا بودن بر مصرف مواد از برآزش بسیار مطلوبی با داده‌ها برخوردار است و نشان می‌دهد که وظیفه شناسی اثرات زیان‌بار سایر متغیرها بر مصرف مواد را کاهش می‌دهد. بررسی انگیزش‌های زیربنایی که پشت مصرف مواد قرار دارد می‌توانند به ما در درک این نقش کمک کند.

الگوی به دست آمده از مطالعه حاضر مستقیماً به وسیله مدل‌های دو حالتی خود تنظیمی و خلق و خوی پیش بینی می‌شوند. این مدل‌ها ساختار نوروپایکولوژیکی را توصیف می‌کنند که عملکردهای بنیادی گرایش و اجتناب یکی از دو حالت عملکرد را تشکیل می‌دهد. حالت اول عملکرد خودکارتر واکنشی به محرک‌های محیطی بلا واسطه است. به ویژه عملکردهای گرایشی که با رفتار جستجوی پاداش در ارتباط است شخص را مستعد رفتارهایی می‌کند که بدون واسطه لذت بخش هستند، مانند مصرف مواد و الکل. در مقابل، سیستم اجتنابی که به افراد در مورد درد و رنجی که بر اثر رفتارهای خاصی ممکن رخ دهد هشدار می‌دهد (۲۴).

ویژگی های برون گرایی در راستای ارضای نیازهای فوری لذت قرار گیرد و به مصرف مواد منجر شود و یا در راستای جرات ورزی قرار گرفته و با افزایش مهارت نه گفتن در برابر رفتارهای پرخطر به عامل محافظی در برابر مصرف مواد مبدل شود.

در مدل حاضر وظیفه شناسی علاوه نقش واسطه‌ای در رابطه با اثر دیگر ویژگی‌های شخصیتی بر مصرف مواد، اثر وضعیت اجتماعی- اقتصادی بر مصرف مواد را نیز تعدیل کرد. این یافته که جنبه نوآورانه پژوهش حاضر محسوب می‌شود نشان می‌دهد که وظیفه شناسی به عنوان حالت کنترل مدل دو حالتی خود تنظیمی نه تنها قادر است اثر متغیرهای درونی زیان‌بخش بر مصرف مواد را تعدیل کند، بلکه قادر است اثر متغیرهای برون فردی و گسترده‌تر مانند وضعیت اجتماعی- اقتصادی را نیز بر مصرف مواد کاهش دهد. نقش تعدیل کننده وظیفه شناسی در رابطه با اثر وضعیت اجتماعی- اقتصادی بر مصرف مواد به این معناست که اگرچه افرادی با وضعیت اجتماعی- اقتصادی بالا بیشتر در معرض مصرف مواد قرار دارند، اما این آمادگی زمانی به عمل منجر می‌شود که آن‌ها در عامل وظیفه شناسی نمرات پایین تری را کسب کنند.

نتیجه گیری

یافته های این مطالعه نشان داد که ویژگی‌های شخصیتی و وضعیت اجتماعی- اقتصادی، چه به صورت مستقیم و چه به صورت غیر مستقیم، بر مصرف مواد تأثیر دارند. در این میان وظیفه شناسی اهمیت فراوانی در درک مصرف مواد دارد و نه تنها اثر متغیرهایی با اثر منفی بر مصرف مواد (مانند برون گرایی) را میانجی‌گری می‌کند، بلکه اثر متغیرهایی با اثر مثبت بر مصرف مواد (مانند وضعیت اجتماعی- اقتصادی) را نیز تعدیل می‌کند. با وجود این، با توجه به اجرا شدن پژوهش حاضر روی دانشجویان و مواد سبکی (نظیر سیگار، قلیان و الکل) که دانشجویان بیشتر مصرف می‌کردند، در تعمیم یافته‌های حاصل از پژوهش حاضر به جامعه‌های دیگر و افرادی که مواد سنگین‌تر مانند هروئین، تریاک و شیشه مصرف می‌کنند باید جانب احتیاط را رعایت کرد.

برای مصرف مواد در نظر گرفته شده است. در تأیید این بحث، Terracciano et al (۶) در پژوهشی با هدف مقایسه نیمرخ شخصیتی مصرف کنندگان تنباکو، ماری‌جوانا، کوکائین و هروئین با کسانی که مواد مصرف نمی‌کردند نشان دادند که افراد سیگاری در مقایسه با افرادی که هرگز سیگار نکشیده بودند در وظیفه شناسی نمره‌های پایین تر و در نوروزگرایی نمره بالاتر کسب کردند. نیمرخ مصرف کنندگان کوکائین و هروئین نیز شبیه نیمرخ افراد سیگاری بود با این تفاوت که نمره‌های آن‌ها در نوروزگرایی بسیار بالاتر و در وظیفه شناسی بسیار پایین تر بود. این پژوهش علاوه بر تأیید نقش سطوح بالای عاطفه منفی و صفات تکانشی در مصرف مواد، بر نقش مهم وظیفه شناسی در این زمینه تأکید کرد.

عامل‌های شخصیتی دیگری که بر مصرف مواد تأثیر داشتند گشودگی به تجربه و برون گرایی بودند که هر دو عامل اثر منفی بر مصرف مواد داشتند، به این معنا که افرادی با نمره بالا در برون گرایی و گشودگی به تجربه نسبت به کسانی که در این عامل‌ها نمره پایین تری گرفته بودند کمتر مواد مصرف کرده بودند. این یافته در مورد گشودگی به تجربه با نتایج پژوهش Fridberg et al (۲۰) و فخرائی، خانجانی و بدری (۲۹) همخوان و با نتایج پژوهش Homayouni (۲۲) و Turiano et al. (۲۳) غیر همخوان و در مورد برون گرایی با نتایج پژوهش Konopka et al. (۱۹)، Homayouni (۲۲) و Kornor & Nordvik (۱۷) همخوان و با نتایج پژوهش Atherton et al. (۱۸)، Vollratha & Torgersen (۹) و Turiano et al. (۲۳) غیر همخوان است و در مورد رابطه آن‌ها با مصرف مواد توافق وجود ندارد. در پژوهش حاضر گشودگی به تجربه اثر مستقیم بر مصرف مواد داشت، در حالی اثر برون گرایی بر آن غیر مستقیم (از طریق افزایش وظیفه شناسی) بود. بنابراین، گشودگی به تجربه به دلیل ویژگی‌های مثبتی (مانند انعطاف پذیری و خرد ورزی) که با آن همراه است مستقیماً عدم مصرف مواد را تحت تأثیر قرار می‌دهد. اما برون گرایی به خودی خود اثر مثبت یا منفی بر مصرف مواد ندارد، بلکه این میزان وظیفه شناسی است که مشخص می‌کند

REFERENCES

1. Melchior M, Chastang J, Guldborg P. High Prevalence Rates of Tobacco, Alcohol and Drug Use in Adolescents and Young Adults in France: Results from the GAZEL Youth Study. *Addictive Behavior* 2007;33:122-133.
2. D'Amico EJ, Edelen MO, Miles JN, Morral AR, 2008. The Longitudinal Association between Substance Use and Delinquency among High-risk Youth. *Drug Alcohol Depend* 2008;93:85-92
3. Merrin GJ, Davis JP, Berry D, D'Amico EJ, Dumas TM. The Longitudinal Associations between Substance Use, Crime, and Social Risk among Emerging Adults: A Longitudinal within and Between-person Latent Variables Analysis. *Drug and Alcohol Dependence*. 2016;165:71-8.
4. Sutin AR, Evans MK, Zonderman AB. Personality Traits and Illicit Substances: The Moderating Role of Poverty. *Drug and Alcohol Dependence* 2013;131:247-251.
5. World Health Organization. *The World Health Report 2013: Research for Universal Health Coverage*; 2013.
6. Terracciano A, Löckenhoff CE, Crum RM, Bienvu J, Costa PT. Five-factor Model Personality Profiles of Drug users. *BMC Psychiatry* 2008;244:8-22.
7. Bogg T, Roberts BW. Conscientiousness and Health-related Behaviors: A Meta-analysis of the Leading Behavioral Contributors to Mortality. *Psychological Bulletin* 2004; 130: 887-919.
8. Davis C, Loxton N J. Addictive Behaviors and Addiction-prone Personality Traits: Associations with a Dopamine Multilocus Genetic Profile. *Addictive Behaviors* 2013;38:2306-2312.
9. Vollrath M, Torgersen S. Who Takes Health Risks? A Probe into Eight Personality Types. *Personality and Individual Differences* 2002;32:1185-1197.
10. Miles DR, Van den Bree MB, Gupman AE, Newlin DB, Glantz MD, Pickens RW. A Twin Study on Sensation Seeking, Risk Taking Behavior and Marijuana Use. *Drug and Alcohol Dependence*. 2001;62(1):57-68.
11. Hofstede G, Robert R, McCrae RR. Personality and Culture Revisited: Linking Traits and Dimensions of Culture. *Cross-Cultural Research* 2004;38:52-88.
12. Schultz DP, Schultz SE. *Personality theories* 10th ed. Belmont: Wadsworth Cengage Learning 2013.
13. McCrea RR, Costa PT. A Contemplated Revision of NEO Five Factor Inventory. *Journal of Personality and Individual Differences* 2004;36:587-596.
14. McCrae RR, Costa PT. Comparison of EPI and Psychoticism Scales with Measures of the Five Factor Model of Personality. *Journal of Individual Differences*, 1985;6:587-97.
15. Pilatti P, Godoy JC, Brussino SA, Pautassi RM. Patterns of Substance Use among Argentinean Adolescents and Analysis of the Effect of Age at First Alcohol Use on Substance Use Behaviors. *Addictive Behaviors* 2013; 38:2847-2850.
16. Prisciandaro JJ, McRae-Clark AL, Moran-Santa Maria MM, Hartwell KJ, Brady KT. Psychoticism and Neuroticism Predict Cocaine Dependence and Future Cocaine Use via Different Mechanisms. *Drug Alcohol Depend*. 2011;116:80-85.
17. Kornør H, Nordvik H. Five-factor Model Personality Traits in Opioid Dependence. *BMC Psychiatry* 2007; 244:7-37.
18. Atherton OE, Robins RW, Rentfrow PJ, Lamb ME. Personality Correlates of Risky Health Outcomes: Findings from a Large Internet Study. *Journal of Research in Personality* 2014;50:56-60.
19. Konopka A, Pełka-Wysiecka J, Grzywacz A, Samochowiec J. Psychosocial Characteristics of Benzodiazepine addicts compared to not addicted benzodiazepine users. *Progress in Neuro-Psychopharmacology & Biological Psychiatry* 2013;40:229-235.
20. Fridberg DJ, Vollmer JM, O'Donnell BF, Skosnik PD. Cannabis Users dDiffer from Non-users on Measures of Personality and Schizotypy. *Psychiatry Research* 2011;186:46-52.
21. Benetsch EG, Jeffers AJ, Snipes DJ, Martin AM, Koester S. The Five Factor Model of Personality and the Non-

- medical Use of Prescription Drugs: Associations in a Young Adult Sample. *Personality and Individual Differences* 2013;55:852–855.
22. Homayouni A, The Role of Personality Traits and Religious Beliefs in Tendency to Addiction. *Procedia– Social and Behavioral Sciences* 2011;30:851–855.
  23. Turiano NA, Whiteman SD, Hampson SE, Roberts BW, Mroczek DK. Personality and Substance Use in Midlife: Conscientiousness as a Moderator and the Effects of Trait Change. *Journal of Research in Personality* 2012;46:295–305.
  24. Carver CS, Johnson SL, Joormann J. Two-mode Models of Self-regulation as a Tool for Conceptualizing Effects of the Serotonin System in Normal Behavior and Diverse Disorders. *Current Directions in Psychological Science* 2009;18:195–199.
  25. Carver C S, Johnson S L, Joormann J. Serotonergic Function, Two-mode Models of Self-regulation, and Vulnerability to Depression: What Depression Has in Common with Impulsive Aggression? *Psychological Bulletin* 2008;134:912–943.
  26. Depue RA, Lenzenweger MF. A Neurobiological Dimensional Model of Personality Disturbance. In M. F. Lenzenweger & J. F. Clarkin (Eds.), *Major Theories of Personality Disorder*. New York: Guilford 2005.
  27. Kianmehr J. The Standardization of the Short form of Five-factor NEO.FFI Questionnaire and Study the Factor Structure of That among the Students of Tehran University. MA. Dissertation. Tehran: Tehran University, College of Psychology and Education Science, 2001. (Full Text in Persian)
  28. Baran-Oladi S, Navidian A, Kaveh-Farsani Z. The Study of Relationship between Addiction Potentiality and Personality Characteristics, Conformity and Gender among Preuniversity Students. *Journal of Shahrekord University of Medical Sciences* 2013;15:33-42. (Full Text in Persian)
  29. Fakhraei N, Khanjani Z, Badri R. The Study of Personality in Addicts and Normal Group with Due Attention to Gender. *Rehabilitation* 2013; 14: 8-16. (Full Text in Persian)

Original Article

Investigation the Moderator Role of Conscientiousness in Related to Effect of Socioeconomic Status, Neuroticism, Extraversion, Openness to Experience, and Agreeableness on Substance, Alcohol, and Tobacco Use**Hashem Jebraeili¹, Jafar Hasani², Mojtaba Habibi-Asgarabad^{3*}**

1. PhD Candidate of Health Psychology, Kharazmi University, Tehran, Iran
2. Associate professor of Neuropsychology, Department of Clinical Psychology, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Kharazmi University, Tehran, Iran
3. Assistant Professor of Health Psychology, Department of Health Psychology, Tehran Institute of Psychiatry- School of Behavioral Sciences and Mental Health, Iran University of Medical Sciences, Tehran, Iran

***Corresponding Author:** Mojtaba Habibi Asgarabad, Department of Health Psychology, Iran University of Medical Sciences, Tehran, Iran
Email: habibi.m@iums.ac.ir

Received: 30 September 2016**Accepted:** 20 October 2016**Published:** 15 March 2017**How to cite this article:**

Jebraeili H, Hasani J, Habibi-Asgarabad M. Investigation the Moderator Role of Conscientiousness in Related to Effect of Socioeconomic Status, Neuroticism, Extraversion, Openness to Experience, and Agreeableness on Substance, Alcohol, and Tobacco Use. *Community Health*. 2017;4(2):99-109.

Abstract

Background and Objective: The relationship between personality traits and socioeconomic status with substance use has been shown in a variety of studies. However, it is little known about the mechanisms of this relationship and variables may effect this relationship. Therefore, the present study investigated in frame of a model the moderator role of conscientiousness in related to effect of socioeconomic status, neuroticism, extroversion, openness to experience, and agreeableness on substance, alcohol, and tobacco use.

Material and methods: Current study is analytical- cross sectional and regarding to data gathering and analysis methods was conducted in correlation way. The number of 300 (124 male and 176 female) students were selected through available sampling from Kharazmi university and were assessed employing NEO Personality questionnaire and researcher made questionnaires on socioeconomic status and substance use. Data were analyzed based on the path analysis and using 8.8 version of Lisrel software.

Results: Result showed that conscientiousness had significant positive relationship with extraversion ($r=0.46$, $P<0.01$), openness to experience ($r=0.14$, $P<0.05$), and agreeableness ($r=0.20$, $P<0.01$), and significant negative relationship with neuroticism ($r=-0.35$, $P<0.01$), socioeconomic status ($r=-0.18$, $P<0.01$), and substance use ($r=-0.17$, $P<0.01$). Moreover, suggested model for investigating the moderator role of conscientiousness in related to effect of socioeconomic status, neuroticism, extroversion, openness to experience, and agreeableness on substance use had excellent fitness (RMSEA=0.04, CFI=0.99, NFI=0.99, GFI=0.99, AGFI=0.96) with data.

Conclusion: The study showed that personality traits and socioeconomic status, either directly or indirectly, affected the substance use. In this domain the role of conscientiousness is more prominent because not only mediates the effect of variables with a negative effect on substance use (such as extroversion), also moderates the effect of variables with a positive effect on substance use (such as socioeconomic status).

Keywords: Path analysis, Personality, Substance use, Moderator variable, Conscientiousness, Socioeconomic status.